

Kausatiivide omandamisest eesti lapsekeeles

Kadri Suurmäe

Tallinna ülikooli lingvistika magistrant

Viimasel aastakümnel on lastekeele uurimine Eestis oluliselt hoogustunud ja kuigi verbide omandamise kohta andmeid leidub, on tuletatud verbide omandamist veel üsna vähe uuritud. Artiklis on vaatluse all nelja- kuni kuueaastaste eesti laste kausatiivide omandamine¹. Kausatiivsust on peetud verbi leksikaalgrammatilistest kategooriatest üheks olulisemaks ja sagedasemaks.² Eksperimentaalse meetodika abil ehk koostatud mõistmis- ja loomiskatsega otsitaksegi vastust küsimustele, kas nelja- kuni kuueaastased eesti keelt omandavad lapsed mõistavad kausatiivset tähendust, kas nad oskavad seda ka ise väljendada ning kas nad eelistavad seejuures kasutada morfoloogilisi, st tuletusliite abil moodustatud kausatiive või pigem analüütilisi kausatiivseid konstruktsioone. Lisaks oli uurimisel meetodiline eesmärk saada teada, kas koostatud katse abil oleks üldse võimalik kausatiivsuse omandamist uurida. Katse tehti 30 lapsega ning igast vanuserühmast oli esindatud 10 last.

Kausatiivsusest

Kausatiivverbid on sihilised tegusõnad, mis väljendavad põhjustavat tegevust või tegevuse esilekutsumist³. Kausatiivsed laused kirjeldavad olukorda, mis koosneb kahest sündmusest: põhjusest ja tagajärjest. Sellise struktuuri kirjeldamise lähtekohaks on kahekohaline predikaat,

¹ Suurmäe, Kadri 2012. Eesti keele kausatiivide omandamine nelja- kuni kuueaastaste laste hulgas. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut.

² Podlesskaja, Vera 1993. Causatives and causality: Towards a semantic typology of causal relations. – Bernard Comrie, Maria Polinsky (Eds.). Causatives and Transitivity. Studies in Language Companion Series, 23. Amsterdam: J. Benjamins, lk 165–176.

³ Erelt, Mati; Tiiu Erelt; Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

mille esimeseks argumendiks on mõjutaja ja teiseks mõjutatav. Kausatiivsus lisab situatsiooni ühe uue argumendi, mis semantiliselt esineb seisundimuutust esile kutsuva põhjustaja/muutuja rollis (*Tuul/metsamees langetab puu*). Ehk kui lause tähistab mingit situatsiooni või tegevust, siis kausatiivi mõte on see, et argument, mis lisati struktuuri, põhjustab selle tegevuse või situatsiooni.⁴ Näiteks: *Mari koristab tuba. Ema paneb Mari tuba koristama.*

Eesti keele kausatiivsed struktuurid võib jagada kolmeks: süntaktilised, morfoloogilised ja leksikaalsed konstruktsioonid. Samuti võib eristada kaht eri jaotust: **vormil** põhinev jaotus analüütilisteks (*lahti tegema*) ja sünteetilisteks (*kiipsetama*) ning **produktiivsusel** põhinev jaotus leksikaalseteks kui ebaproduktiivseteks (*tapma* ja ühendverbid, nt *kinni panema*) ja morfoloogilisteks (tuletised, nagu *keetma*) ning süntaktilisteks kui produktiivseteks kausatiivideks (*käima panema*).⁵

Seega on kausatiivsus ehk põhjuslikkus olukord, mis sisaldab justkui kaht situatsiooni ning võrreldes mittekausatiivse situatsiooniga on kausatiivses üks argument lisaks. See argument põhjustab mingi tegevuse või situatsiooni ilmumise. Seetõttu võib lapse jaoks kausatiivsete struktuuride omandamine olla üksjagu raske, sest nõuab juurverbidega võrreldes keerukama argumendistruktuuri kognitiivset haldamist ehk mõistmist ja produtseerimist.

Kausatiivide omandamisest eri keeltes

Kausatiivsuse omandamise andmeid leidub näiteks heebrea, inuktituti, türgi, jaapani ja inglise keele kohta. Kokkuvõtvalt võib öelda, et enamasti toimub kausatiivide omandamine etapiti, kuid eri keeltes on eristatud eri arv etappe. Samuti tundub, et omandamist mõjutab see, milliseid väljendusvahendeid keel kasutab, ning ka mingi konstruktsiooni sagedus sisendkeeles. Näiteks türgi keeles, kus kausatiivsust väljendatakse reeglipäraselt verbiliitega, omandatakse see tunduvalt varem kui inglise või itaalia keeles, kus kausatiivsust väljendatakse

⁴ Kasik, Reet 2001. Analytic causatives in Estonian. – M. Erelt (toim). Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 77–122.

⁵ Argus, Reili 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat, 8, lk 5–20.

perifrastiliselt.⁶ Samuti hakkavad türgi lapsed kausatiivverbe täiskasvanupäraselt kasutama juba üsna varases eas. Kuigi inglise keeles algab kausatiivide omandamine üsna varakult, teeb laps veel pikka aega vigu. Seega võib lapsel olla kergem omandada morfoloogilisi kausatiive, mille mõistmiseks ei pea, erinevalt analüütilistest kausatiividest, kogu lauseosa meeles pidama.

Kuigi eri keeltes on välja toodud eri arv omandamisetappe, paisatab omandamine kulgevat üsna sarnaselt. Tavaliselt esineb kõigepealt tervikomandamise periood, kus domineerib mälu töö ning lapsed õpivad ära väikese hulga leksikaalseid kausatiive. Enamasti alustavadki lapsed leksikaalsete kausatiivide moodustamisega ning alles seejärel morfoloogiliste ja analüütiliste kausatiividega. Morfoloogilised kausatiivid ilmuvad lapse kõneste näiteks inuktituti keeles umbes teise eluaasta keskel, kuid lapsed kasutavad neid esialgu enamasti ainult soove ja käske väljendades ehk kitsas pragmaatilises kontekstis ning ei mõista arvatavasti seda, et kausatiive saab ka ise produktiivselt moodustada⁷. Samuti kasutavad nad mõnikord morfoloogilisi kausatiive üle ehk moodustavad neid ka siis, kui õige oleks leksikaalne kausatiiv. Alles umbes kolmeaastaselt hakkavad lapsed morfoloogilisi kausatiive juba produktiivsemalt ja täiskasvanupärasemalt kasutama. Sarnaseid etappe on täheldatud ka heebrea keelt omandavate laste puhul.⁸

Kuna laste keeleline areng kulgeb eri tempos, on olemasolevate andmete põhjal vanuselist võrdlust üsna raske välja tuua. Siiski võib väita, et algelisi kausaalse sisuga lauseid moodustatakse neis seni vaadeldud keeltes kahe- kuni kolmeaastaselt. Pärast seda ilmuvad juba täiskasvanupärased ning rohkemate vormidega kausatiivsed laused.

⁶ Ammon, Mary Sue, Slobin, Dan I. 1979. A cross-linguistic study of the processing of causative sentences. – *Cognition*, 7, lk 3–17.

⁷ Allen, Shanley E. M. 1998. Categories within the verb category: learning the causative in Inuktitut. – *Linguistics – An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, 36–4, lk 633–677.

⁸ Berman, Ruth A. 1982. Verb-pattern alternation: the interface of morphology, syntax, and semantics in Hebrew child language. – *Journal of Child Language*, 9, lk 169–191.

Eesti keele kausatiivsuse omandamisest

Reili Argus on pikiuuringu andmete põhjal vaadanud ühe aasta ja kaheksa kuuste kuni kolmeaastaste laste kausatiivide omandamist.⁹ Kuigi mitme keele puhul on võimalik välja tuua omandamisetappe, siis eesti keele materjali puhul mingid selged etapid ei eristu. Siiski võib märgata, et algusperioodil domineerinud moodustuselt ebaproduktiivsed kausatiivsed struktuurid (kausatiivsed lihtverbid ja ühendverbid) hakkavad vaatlusperioodi lõpu poole tagaplaanile jääma ning laps kasutab järjest enam produktiivseid kausatiivsuse väljendusvahendeid (tuletisi ja ahelverbe).

Lapsed võivad alustada kausatiivsete struktuuride kasutamist veidi erineval ajal, kuid üldiselt toimub see teise eluaasta teises pooles või kolmanda eluaasta alguses: näiteks leidis ühe eesti lapse kõnes esimene kausatiivne struktuur, tuletatud kausatiiv *näitama*, ühe aasta ja üheksa kuuselt. Kuu hiljem on registreeritud esimene leksikaalne kausatiiv *lõikama* ning kaheaastaselt esimene analüütiline kausatiiv *pane lampi põlema*. Võrreldes inglise keele kausatiivide omandamise andmetega on näha, et eesti lapsed omandavad kausatiivsuse väljendamise kiiremini ja veatumalt, kuid võrreldes heebrea keelega aeglasemalt.

Eesti laste kausatiivide moodustamine saab produktiivseks üsna ruttu. Esimesi märke sellest võis leida juba kaheaastaste laste kõnes: ühes dialoogis leidis samast tüvest nii kausatiivse kui ka mittekausatiivse tähendusega verb *nägema – näitama*. Esialgu kasutavad lapsed kausatiivsuse väljendamiseks leksikaalseid vahendeid ehk analüütilisi kausatiivseid ühendverbe või kausatiivseid lihtverbe. Kui tuletatud kausatiivid on lapse kõnesse juba ilmunud, hakkab ka nende hulk tasa- haaval suurenema. Eri väljendusvahendite omandamise algust mõjutab oluliselt mingi kindla struktuuri esinemise sagedus sisendkeeles. Seega võivadki ühe keele puhul tulemused lasteti erineda. Kuigi kausatiivsus on eesti keeles keerukas kategooria, omandavad lapsed kausatiivid siiski suhteliselt kiiresti ja üsna veatult. Enne kolmanda eluaasta algust on kausatiivid eesti lapse kõnes kõige sagedasemad verbituletised.

⁹ Argus, Reili 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat, 8, lk 5–20.

Kausatiivide omandamine eesti nelja- kuni kuueaastastel lastel: eksperimendi tulemused

Kuna kausatiivsed struktuurid on laste spontaanses kõnes üsna harvad, valiti siinse uurimuse jaoks eksperimentaalne meetod. Eksperimentide kasutamine ongi otstarbekas just spontaanse kõne materjalis väikese sagedusega esinevate keeleüksuste uurimiseks. Lisaks on eksperimendiga võimalik vaadelda kindla keelendi nii mõistmise kui ka kasutamise oskust. Eksperimendi tingimusi saab varieerida ja teha nii kindlaks, millised tegurid mingi keeleüksuse mõistmist või kasutamist enam mõjutavad. Eesti keele omandamise uurimiseks kasutatavaid n-ö valmis katseid kuigi palju ei ole ning seetõttu oligi uurimisel kõrvaleesmärgiks töötada välja selline katse, mis sobiks hästi eesti keele kausatiivsuse omandamise uurimiseks.

Keeleomandamise uurimustes on läbi aegade kasutatud eri katsetüüpe, üheks sagedasemaks tüübiks on olnud nn õige valiku katsed¹⁰. Tavaliselt antakse sellise katsetüübi puhul lapsele kõigepealt mitte-keeleline sisend (luuakse kas pildi või videomaterjali vms abil sobiv situatsioon) ja esitatakse kaks keeleüksust (lauset või fraasi või vormi) ning selgitatakse välja see, millist laps õigemaks ehk situatsiooniga sobivamaks peab. Loomiskatsetes öeldakse mittekeelelise materjali kohta käiva lause algus ja palutakse lapsel ise jätkata. Lapse öeldav lause lõpp peaks sisaldama soovivat keelendit. Sellise katse puhul on oluline, et etteantud lauseosa tingiks võimalikult täpselt just selle keelendi, mille kasutamist lapselt oodatakse. Samuti peavad kõigi katseüksuste videod olema võimalikult üheti mõistetavad ja lapsele arusaadavad. Võib juhtuda ka nii, et mingid vead ilmnevad alles katse tegemise käigus. Enamasti viiakse katse eelnevalt läbi täiskasvanute kontrollgrupiga. Nii on võimalik enne lastega katse tegemist veel katset muuta või parandada.

Kausatiivsuse omandamise uurimisel kasutatud eksperiment koosnes mõistmis- ja loomiskatsest. Mõlemas katsepooles kasutati kümme kausatiivse ja mittekausatiivse verbi paarikut: *helisema – helistama* (kellukest), *keema – keetma*, *küpsema – küpsetama*, *liikuma – liigutama*, *põrkama – põrgatama*, *rippuma – riputama*, *sõitma – sõidutama*, *sööma – söötma*, *veerema – veeretama*, *õppima – õpetama*. Katsetes

¹⁰ Argus, Reili 2009. Eksperimentaalse metoodika kasutamisest eesti keele omandamise alastes uuringutes. – P. Eslon, K. Õim (toim). Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi toimetised, 11, lk 7–29.

kasutati stiimulina 20 lühikest videofilmi ehk katseüksust, 10 kausatiivse ja 10 mittekausatiivse tegevuse demonstreerimiseks.

Kõigepealt tehti iga lapsega läbi mõistmis- ning seejärel loomiskatse, kuna esimene neist on tavaliselt lapse jaoks lihtsam ning aitab aru saada, mida temalt oodatakse. Mõlema katsepoole puhul näidati lapsele läbisegi nii kausatiivse kui ka mittekausatiivse tegevusega videolõike. Näiteks katseüksuse *söötma* puhul oli videos näha üht nukku ja tüdrukut, kes teda lusikaga toitis. Mõistmistesti puhul küsiti lapselt näiteks: „*Kumb sobib rohkem: kas tüdruk söödab nukku või nukk sööb?*” Loomistesti puhul aga küsiti näiteks: „*Mida tüdruk/pall/käru jne teeb?*”

Tulemuste kohta võib kõige üldisemalt öelda, et kahe katsepoole peale kokku sooritas katse positiivselt (vähemalt 80% ootuspäraseid vastuseid) üle poole lastest ehk 55% katses osalenuist: 35% nelja-aastasest, 55% viieaastasest ning 75% kuueaastasest lastest. Kuna tulemused paranevad laste vanuse kasvades, võib väita, et katse üldjoontes sobis kausatiivsuse omandamise uurimiseks. Mõistmistesti sooritas saajaprotsendiliselt üks viieaastane ja kaks kuueaastast last, loomistesti aga kaks last.

Mõistmistesti sooritas positiivselt 50% lastest – üks nelja-aastane, kuus viieaastast ning kaheksa kuueaastast. Seega võib oletada, et kausatiivide omandamises toimub oluline areng just viienda ja kuuenda eluaasta vahel. Tulemustest torkas silma see, et mõni üksus oli eriti raske nelja-aastastele, samas kui see ei olnud üldse raske vanematele lastele (nt *söötma*), samas oli mõni üksus enam-vähem ühesuguste tulemustega nii nelja- kui ka kuueaastaste puhul (nt verbiga *veerema*).

Mõistmiskatse kõige sagedasem veatüüp oli mittekausatiivse konstruktsiooni eelistamine seal, kus õige oleks olnud kausatiivne (ligi 50% kõikidest vigadest). Näiteks eelistati *küpsetama* asemel ühe argumendiga konstruktsiooni *kook küpseb*. Seega jääb lastel lihtsalt millegipärast see, et agendiks on mõni teine situatsioonis osaleja ehk siis teine argument, tähelepanuta. Huvitav on see, et kahel nelja-aastasel lapsel esines mõistmistestis üks veatüüp, mida üheski teises vanuserühmas ei leidunud. Nimelt vastasid nad küll üksuses, kus pidi olema mittekausatiivne verb (filmil pörkas pall, kuid agenti ehk seda, kes palli pörgatas, ei olnud näha), põhimõtteliselt õige verbiga *pörkama*, kuid asetaskid agendi objekti rolli (*pall pörkab* asemel *pörkab palli*).

Loomistesti sooritas positiivselt 60% lastest – kuus nelja-aastast, viis viieaastast ning seitse kuueaastast last. Õigeks loeti ka vastused, kus laps ei kasutanud küll mõistmistestis ette antud verbitüve, kuid

kausatiivsuse–mittekausatiivsuse suhe oli korrektselt väljendatud, sest eesmärgiks oli välja selgitada, kui paljud lapsed üldiselt kausatiivsuse olemust mõistavad, mitte see, kas nad mingi verbi meelde suudavad jätta. Selliseid vastuseid esines kõige rohkem just kuueaastaste laste hulgas (11% vastustest), kes tundsid end testi ajal vabamalt ja kasutasid seega sageli mõnd muud verbitüve. Näiteks vastasid nad *helistama* asemel *tilistama*, *kõlistama* või *sõidutama* asemel *liigutama* jne. Nelja- ja viieaastastel esines sellist vastusetüüpi poole vähem. Nagu tulemustest näha, ei ole vanuseti märgata suurt erinevust. Nelja-aastased sooritasid katse isegi veidi paremini kui viieaastased lapsed. Siiski ei olnud ühelgi nelja- ega viieaastasel lapsel sajabrotsendiliselt õigeid vastuseid, kaks kuueaastast last kümnest aga sooritas katse täielikult.

Kõige sagedasem veatüüp oli vale tüve ja sellest tingituna ka ootuspäratu grammatilise konstruktsiooni kasutamine (33% kõikidest vigadest), moodustades 30% nelja-aastaste, 37% viieaastaste ja 31% kuueaastaste vigadest. Näiteks öeldi *küpsetama* asemel *teeb kooki* või *segab tainast*. Nelja-aastased lapsed moodustasid neljal korral sõnast *kelluke* transitivse verbi *kellutama*, millest võib järeldada, et nad siiski juba saavad kausatiivsuse väljendamise üldiselt süsteemist aru ning teavad, milline liide sõnale sellise tegevuse väljendamiseks lisada tuleks.

Lapsed moodustasid enamiku õigeid vastuseid **süntheetiliste** kausatiividega ehk tuletatud kausatiivverbidega. Üheks mõjutajaks võis olla ka eelnevalt läbiviidud mõistmistest, kus olid kasutusel süntheetilised ehk morfoloogilised kausatiivid, mis võisid lapsele meelde jääda ja seetõttu eelistasid nad ka ise neid kasutada. Ainult üksikute vastuste puhul kasutasid lapsed analüütilisi kausatiivseid struktuure. Nelja-aastased lapsed vastasid kokku kaheksal korral ning viieaastasel lapsel viiel korral õigesti analüütilise kausatiiviga. Seega võib oletada, et analüütilist väljendusviisi kasutavad pisut enam väiksemad lapsed, kuigi vahe on väga väike ning midagi kindlat selle põhjal väita ei saa. Õigeid analüütilisi kausatiive moodustati ainult kahe verbiga: *küpsetama* ja *riputama* ehk siis kasutati ühendeid *paneb küpsema* ja *paneb rippuma*. Mõlema testüksuse videotest oli näha kestuseta punktuaalset tegevust – kook pandi ahju ning mantel rippuma. Selliste lühiajaliste tegevuste puhul eelistavad ka täiskasvanud sageli analüütilist väljendusviisi. Samuti ei saa alati analüütilist ja süntheetilist konstruktsiooni võrdsetel tingimustel kasutada, kuna esimene neist tähistab sageli tegevuse algust ning teine pigem kogu protsessi: vrd *paneb küpsema* ja *küpsetab*.

Ülejäänud testüksustele ei vastanud lapsed kordagi analüütilise kausatiiviga. Samas ei ole aga kõigi nende verbidega analüütilisi vorme võimalik moodustada või on need analüütilised vasted väga harvad. Näiteks ei kasutata eriti sageli testüksuse *sõitma* analüütilist varianti *paneb sõitma*. *Riputama* analüütilist vastet *paneb rippuma* aga kasutatakse üsna sagedasti. Nägu näha, mängib olulist rolli ka see, millised variandid on keeles kinnistunud ja sagedased. Samuti võib mõnest analüütilisest kausatiivist järeldada, et lapsed tajuvad kestusega ja kestuseta tegevuse ehk punktuaalse tegevuse erisust – kausatiivi *riputama* videos oli näha riputamist kui punktuaalset tegevust (mitte pikema kestusega pesu kuivama riputamist).

Kui vaadelda katseüksuseid eraldi ehk verbide kaupa, on näha, et kahe katsepoole peale kokku saadi kõige paremad tulemused üksustest *riputama* ja *sõitma* (97% õigeid vastuseid) ning halvimal tulemused testüksusest *liikuma* (48% õigeid vastuseid). Kuna verb *liikuma* on tunduvalt abstraktsem kui verbid *riputama* ja *sõitma*, võib see olla üheks põhjuseks, miks selle testüksuse tulemused on halvemad.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi eesti lapsed omandavad varasemate uuringute järgi esimesed kausatiivsed struktuurid veidi enne kaheaastaseks saamist ning umbes aasta hiljem hakkavad järjest enam produktiivseid kausatiivsuse väljendusvahendeid kasutama, ei pruugi nende tähenduste eristamine ja vastavate struktuuride kasutamine olla päris selge veel ka kuueaastaselt. Katse näitas, et kausatiivide omandamises toimub oluline areng viienda ja kuuenda eluaasta vahel. Kuna ühtegi sellist katseüksust, mille videost lapsed üldse aru ei oleks saanud, ei esinenud ning katse tulemused laste vanuse kasvades paranesid, võib väita, et katse oli üldjoontes edukas ning pärast üksikuid parandusi on sellega võimalik kausatiivsuse omandamist uurida. Näiteks tuleks arvatavasti muuta kõige halvema tulemuse saanud testüksuse *liikuma* videofilmi. Kuna lapsed võtsid videos kujutatud nukku kui elusolendit, siis tuleks selle testüksuse puhul kujutada midagi, millele lapsed elusolendi tunnuseid ei annaks ehk mille *liigutamine* tunduks loomulikum. Kaaluma peaks ka seda, kuidas panna laps loomistestis keskendumas enam agendile, kirjeldama seda, mida agent teeb, mitte seda, mis toimub objektiga. Edaspidi tasuks eraldi uurida ka neid paarikuid, mida saab täiesti võrdselt (nii analüütilise kui ka sünteetilise väljendusviisiga) samasuguses situatsioonis kasutada, ja selliseid, mida ei saa, kuna neil võib olla eri tähendus. Nii selguks ühtviisi kasutatavate paarikute puhul selgemini, mil määral lapsed analüütilist või sünteetilist väljendusviisi eelistavad.

Soovitusi edasilugemiseks

Allen, Shanley E. M. 1998. Categories within the verb category: learning the causative in Inuktitut. – *Linguistics – An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*, 36–4, 633–677.

Ammon, Mary Sue, Slobin, Dan I. 1979. A cross-linguistic study of the processing of causative sentences. – *Cognition*, 7, 3–17.

Berman, Ruth A. 1982. Verb-pattern alternation: the interface of morphology, syntax, and semantics in Hebrew child language. – *Journal of Child Language*, 9, 169–191.

Bowerman, Melissa 1974. Learning the structure of causative verbs: a study in the relationship of cognitive, semantic and syntactic development. – *Papers and Reports on Child Language Development* 8, 142–178.

Murasugi, Keiko; Hashimoto, Tomoko; Kato, Sachiko 2005. On the Acquisition of Causatives in Japanese. – *Nanzan Linguistics*, 2, 47–60.